

Om fisk, familie og færdigheder – udpluk fra et etnografisk studie af relationerne mellem lokalitet, erhverv og uddannelse

Af Sune Jon Hansen

”...bare jeg har et arbejde, så er jeg glad”
Pia, 19 år

Introduktion

Denne artikel er en gennemskrivning af mit paper fra ’30 years after *Distinction*’-konferencen i Paris i november i 2010, suppleret med nogle nye skæringer af mit feltarbejde og markeringer af, med en vending fra Bourdieu (2008:174): *de processer der i økonomiske og ikke mindst symbolske logikker og praktikker har akkompagneret den objektive såvel som subjektive ’åbning’ af rurale lokalsamfund* (egen oversættelse).

Mit bidrag til *Distinction*-konferencen rettede sig særligt mod relationer mellem lokale dispositioner og ekspansionen af et centraliseret uddannelsessystem, men da mit arbejde – mit Ph.d.-projekt – imidlertid funderes empirisk i en etnografisk inspireret undersøgelse af en havneby på den jyske vestkyst – og producerer den primære del af sit materiale via observationer og livshistoriske interviews, bestod og består mine *Distinction*-referencer mere i at bistå objektiverede versioner af det sociale rum – af smagspræferencer i det sociale rum, med mere historiske og kvalitative perspektiver; at se på hvordan og med hvilke midler de kampe der gør en position kæmpes.

Mit arbejde interesser sig primært for de udfordringer unge i et ruralt lokalsamfund – forstået som et sted, hvor et eller flere erhverv tidligere har domineret og sikret en grundlæggende mobilitet med tydelige reproduktionsmuligheder, lav migration og lavt behov for videregående uddannelse til følge – står overfor, når ændringer i erhvervsstrukturer på den ene side og udbygningen af velfærdsstaten på den anden, skaber et behov for/krav om videregående uddannelse. Særligt fokuserer jeg på de familiære brydninger hos unge, der på samme tid føler sig forpligtet på deres forældre/familie og de lokale sociale strukturer og er helt fremmed for dem.

I denne artikel arbejdes med og argumenteres for, at lokale praktikker og logikker sættes på prøve og i stigende grad udfordres af ændringer i erhvervs- og uddannelsesstrukturer. Artiklens særlige pointe er, at det ikke kun er positionerne i det sociale rum, men i høj grad vejen til dem, der må undersøges. Fordelingsstrukturer blandt unge og unges uddannelsesstrategier er altså ikke alene et spørgsmål om hvordan de konverterer specifikke kapitalsammensætninger i diverse uddannelseskontekster, men også et spørgsmål om hvordan disse kapitalsammensætninger over generationer er blevet videregivet indenfor især familiære rammer.

Feltarbejdet og nogle teoretiske trosbekendelser

Der er tale om et casestudie af en havneby på den jyske vestkyst,¹ der stiller skarpt på hvilken rolle lokalitet spiller i relation til social klasse og hvordan uddannelsesstrategier og migrations- og mobilitetsmuligheder også har at gøre med, hvor man kommer fra. Styret af en interesse for og orientering mod hvordan arv erhverves og erhverv arves og hvordan disse *overgange* sætter sig igennem i unges uddannelsesstrategier og migrations- og mobilitetsmuligheder, foretoges i vinteren/foråret 2011 et 3,5 måneders feltarbejde, hvor jeg bosatte mig i byen og foretog deltagerobservationer på en fiskekutter, en fiskefabrik, i den lokale Marineforening og ellers generelt gjorde feltobservationer i lokalsamfundet – til arrangementer i foreningslivet, gudstjenester, handelsdage, etc. Ydermere foretoges klasserumsobservationer på STX og HTX. Uddannelser som begge er placeret i en stør-

¹ Når jeg er længere i mit ph.d.-arbejde vil byens navn blive offentliggjort. Dels for at forpligte mig på en række lokalitetsspecifikke forhold og dels, inspireret af en samtale med Donald Broady, for at tydeliggøre og synliggøre netop disse forhold. Det er en pointe at det er her, og ikke der, at min undersøgelse finder sted.

re provinsby, hvorfor også togturen til og fra denne by har været genstand for observationer. Et genererende spørgsmål har her været: hvordan er afstanden mellem lokalsamfund og (provins-)by også en mental og kropsliggjort/-gørende afstand?

Ambitionen med observationerne var og er, at få markeringer på, hvad det er for kategoriseringspraktikker der er i og på spil og hvordan transformationer og reproduktioner bliver virksomme gennem diverse praktikker og logikker. Med Webers ord at komme helt tæt på *'den virkelige handlen'*, der i langt de fleste tilfælde udspiller sig *'i uklar halvbevidsthed eller i ubevidsthed om sin mente mening. Den handlende har i højere grad en ubestemt 'følelse' af meningen, end han er vidende om den og 'gør sig den klart'*; og i de fleste tilfælde handler han instinktivt eller vanemæssigt (Weber 2003:206). I fokus for begge observationsstudier har således været de sociale omgangsformer og praktiseringer af erhverv og uddannelse. Styrende spørgsmål og orienteringer har været: hvad er det for dyder og traditioner der er i og på spil, når erhverv og uddannelse konstitueres og konstituerer sig og hvordan og af hvem transformeres praksislogikker i lokalmiljøet til strategier, der er brugbare i uddannelsessystemet?²

Sideløbende med observationsarbejdet er 23 livshistoriske interviews foretaget.³ Disse interviews har været rettet mod familier og sigtet på at indfange beskrivelser af de enkelte medlemmers sociale løbebaner; dvs. de sociale mekanismer der begunstiger eller autoriserer den almindelige oplevelse af livet som en enhed og en helhed (Bl.a. Bertaux et al. 1997 & 2005, Bourdieu et al. 1999 & Lamont 2000). Hensigten med dette livshistoriske arbejde med aktørers sociale genealogier har været, at producere materiale til at kunne studere biografiske begivenheder, som et antal ind- og omplaceringer i de forskellige tilstande, som det sociale rum har befundet og befinder sig i – afhængigt af hvorledes de forskellige kapitalformer der er i og på spil, er fordelt og struktureret. På den måde leverer interviewene materiale til at indfange

² Til dette arbejde har især Loïc Wacquants *boksestudier* (2004 & 2009) og Pierre Bourdieus (1962, 1977, 2000 & 2008) og Orvar Löfgrens (1977) tidlige etnografiske studier været til stor inspiration.

³ Udvælgelsen af informanter er sket i et spændingsfelt mellem praktikaliteter, repræsentativitet på observationsstedet, repræsentativitet i lokalmiljøet målt på offentlige data og første skitseringer af lokale fordelings- og værdistrukturer. Informanterne har alle modtaget et brev med beskrivelse af projektet forud for, at de er blevet spurgt, om de vil deltage. Alle er blevet lovet anonymitet i fremstillingen og formidlingen af min undersøgelse, men jeg har ved hvert interview påpeget, at byens navn vil fremgå af afhandlingen og fremtidige artikler, samt, byens størrelse taget i betragtning, at jeg ikke vil kunne garantere for, at det er rygtedes hvem der har mødtes med mig.

den historiske dimension ved observationsstudierne, idet det bliver muligt at gribe om, hvordan den enkeltes praktikker og logikker også afspejler en udvikling i tid af kapitalformernes volumen og struktur.⁴

Til at kvalificere udvælgelsen af, såvel som arbejdet med, et afgrænset lokalområde, har jeg studeret en række historiske dokumenter, der har omhandlet dels kampe om hvor, hvornår og hvordan havne har skullet anlægges på den jyske vestkyst – en kyststrækning som grundet Vesterhavets og Skagerraks vind- og strømforhold har krævet større indsats end havnebyggeriet på den danske østkyst – og dels lokale (i relation til nationale) erhvervsstrukturelle forhold. Ud over en række generelle socioøkonomiske markører for den jyske vestkyst – negativ befolkningsvækst, lavere uddannelsesgrad og højere arbejdsløshed end landsgennemsnittet, ulige kønskvotient, samt en omfattende tilbagetrækning af velfærdsinstitutioner; herunder ikke mindst uddannelsesinstitutioner – er det særlige for 'min' havneby, at det er en by med en relativ kort historie. Bygget op i forbindelse med anlæggelsen af havnen i begyndelsen af sidste århundrede, er det en by der er synonym med fiskeri; dvs. at havet og havnen er et historisk såvel som aktuelt referencepunkt. Man kan tale om en dominerende *'site effect'* (Bourdieu 1999:123) som lokale aktører definerer sig i forhold til og som definerer lokale aktører. Havnen, og derfor også lokalsamfundet, oplevede sin storhedstid fra 1950erne og frem til begyndelsen af 1980erne, hvor effekterne af kvalitetskontrol, kvoter, teknologisering, m.m. slog igennem og gradvist afmonterede grundlaget for de erhvervsstrukturer, som hidtil havde sikret en grundlæggende mobilitet med tydelige reproduktionsmuligheder, lav migration og lavt behov for videregående uddannelse. Antallet af skibe faldt og er siden faldet dramatisk, ligesom antallet af arbejdspladser i den tilhørende fiskeindustri. Denne udvikling har forplantet sig i havnens følgeindustrier og i dag kan lokalsamfundet karakteriseres som et, hvor størstedelen, afhængigt af deres position i lokalsamfundet, kæmper for enten at blive eller forlade det.

Netop erhvervshistorien er interessant idet store dele af lokalsamfundets familier har oplevet, til trods for yderst begrænsede mængder af uddannelseskapital, at have en husstandsindkomst der langt har oversteg, hvad deres uddannelsesniveau strukturelt har

⁴ I produktionen af interviewguide såvel som i bearbejdningen af interviewene er arbejdet med en generel præmis, hentet fra Bourdieu et al. (1999), om, at interview som metode peger mod subjektiv erfaring som data, som dog ikke giver nøglen til en forklaring, men i stedet er det der skal forklares (ibid. 607).

berettiget til. At ufaglærte har klaret sig bedre økonomisk end folk med uddannelse, har derfor historisk betinget det lokale sociale hierarki og på mange måder devalueret betydningen og værdien af uddannelse. I mit materiale optræder en række fortællinger om hvordan man i de gode tider i 60erne og 70erne tog til den nærmeste storby eller endda til København og markerede sin rigdom på de fineste restauranter og hoteller – *'...hold kæft de stirrede noget, når man kom anstigende der og bestilte champagne og det hele'* (Søren – pensioneret fisker).

Dette har også haft betydning for de lokale fordelingsstrukturer, som mere har afspejlet logikker og praktikker på havet og havnen end besiddelser af statsautoriserede titler. Bourdieus pointe fra *Distinktionen* (1984) om at klasse også manifesterer sig i forskellige virkelighedsopfattelser, livsstile, forbrug, holdninger og handlingsmåder kommer her til udtryk som, i høj grad, afvisninger af den gode smag. Dette skyldes i høj grad, at de økonomisk gode forhold der herskede i lokalsamfundet – under fiskeriets højkonjunkturer – skabte en form for classesikkerhed, der hentede styrke i, at kunne matche og i mange tilfælde trumfe, grupper der strukturelt set burde været placeret højere i det sociale hierarki, med de dertilhørende distinktionsstrategier og muligheder for at udøve (symbolsk) magt. Det var fiskerne der først fik fjernsyn, køleskabe, fryser, biler, etc. Helt centralt så synes lokale dominansforhold at føre til, at den gode smag, det *'at være fin på den'*, relateres til de større byers kulturelle elite. Smag som strategi til at udøve (symbolsk) magt og legitimere og reproducere sin egen position i det sociale rum, har således mere haft at gøre med at positionere sig som del af en række lokale logikker og praktikker – i opposition til andre og større byer; borgerskabet, embedsværket og politikerne – med andre ord: åndsarbejderne. Den lokale og legitime smag har på mange måder også været en afsmag for *'den fine smag'*. Samtidig er nedgange i fiskeriet netop blevet begrundet og forbundet med politiske initiativer, hvilket til en vis grad har forstærket modstanden til disse grupper og deres formodede og oplevede smagspræferencer.

Opsummerende anvender og aktiverer jeg Bourdieus begrebsapparat med henblik på at vise, hvordan strukturelle forandringer lokalt, men også nationalt, gennem reproduktioner og transformationer af praktikker og logikker, manifesterer sig på aktørniveau. Qua statistisk/historisk materiale, observationer og socialgenealogiske interviews produceres grundlaget for analyser af hvordan lokale differentieringsprincipper: 1) værdisætter logikker og praktikker forskelligt og 2) hvordan disse har transforme-

ret/reproduceret sig gennem generationer. Det vil med andre ord sige, at relationer til det *'subjektive'* i udstrakt grad er analyseret som konstitueret gennem bestemte relationer til en fortid og fremtid – medieret gennem medlemskab af en social gruppe, ikke mindst familien (Bourdieu 1994:190).

I en by hvor adgangen til manuelt arbejde og økonomisk kapital i udstrakt grad tidligere har elimineret behovet for uddannelse, hvor uddannelse ikke har været nødvendigt for at (opret-)holde en husholdning og hvor prissætningen for de forskellige pladser i det sociale hierarki har gået via hårdt arbejde og måden man anvendte sine penge, står nye generationer overfor en problemstilling lignende den Stéphane Beaud og Michel Pialoux (2001) skriver frem i deres analyser af forhold i og omkring en Peugeot-fabrik i Frankrig: kontinuerlige restruktureringer af habituelle præferencer – brydninger mellem positioner, der er konstitueret på forskellige tidspunkter som et resultat af forskellige arbejdsbetingelser og adgang til arbejde. I den forbindelse er et genererende spørgsmål: Hvad sker der og hvilke er strategierne når den enkeltes habitus overfører forestillinger og forventninger fra de objektive strukturer den er et produkt af, til en verden hvor de ikke er omsættelige?

Om uddannelse

Parallelt med den specifikke erhvervsstrukturelle og generelle velfærdsstatslige udvikling har uddannelsessystemet fået større og større betydning og indflydelse (Bourdieu 1999 & Wacquant 2008). Der er således på mange måder en proportionel bevægelse mellem fiskeriets gradvise optagelse af det finansielle markeds økonomiske logikker og stigningen i den lokale uddannelsesstakst. En bevægelse som først og fremmest er generel og rummer familiære opgør over transmissioner/transformationer af arvegodsset. I lokalsamfundet for mit feltarbejde, bider det accelererende uddannelsesnarrativ sig imidlertid ikke fast med samme effekt som andre steder. Godt nok tager en stigende andel unge en ungdomsuddannelse, men antallet er mindre end både regions- og landsgennemsnittet.

At valutakursen på uddannelse ændrer sig og placerer uddannelse højere i kapitalformernes fordelingsstruktur, kommer især til udtryk idet havnen ikke længere kan yde den samme modstandskraft. Dels er der ikke den samme efterspørgsel på ungearbejde, som tidligere efterlod skolepladser tomme, når 7.-10. klasses drenge tog på havnen. Dels kan havnen ikke længere beskæftige samme antal ufaglærte som tidligere; den nye fiske- og følgeindustri

efterspørger i højere grad uddannet arbejdskraft – den ufaglærte arbejdskraft er blevet erstattet af maskiner eller outsourcet.

Den stigende kontakt med uddannelsessystemet er i høj grad kontakt med en institution, der medierer praktikker og logikker, som ikke umiddelbart er i overensstemmelse med lokalsamfundets. Lidt karikeret vil jeg hævde, at adgangen til uddannelsessystemets værdier helt grundlæggende bliver et spørgsmål om, at kunne forkaste eller navigere i forhold til lokale smagspræferencer. Uddannelsessystemets stigende berøringsflade og indflydelse udfordrer således lokale klasseidentiteter via logikker og praktikker, der finder deres legitimitet udenfor lokalsamfundets.

På et niveau handler det om det generelle uddannelsesniveau i lokalområdet, hvor lærere er få (et flertal af lærerne på byens skole kommer fra andre byer og man har generelt svært ved at rekruttere lærere lokalt) og positioneret i opposition til havet og havnen. Idet der historisk ikke har været efterspørgsel på uddannelse, på lærere, indtager uddannelsessystemet og dets repræsentanter ikke samme position i lokalsamfundet, som i andre, mere uddannelsestunge, områder. Dette skyldes ikke mindst, at fiskeriet og byen som havneby historisk har og til dels fortsat prissætter praktiske evner og erfaringer højere – en prissætning som helt konkret har genereret indkomster langt højere end lærerlønninger, men som nu kun omfatter et fåtal af en årgang. At man *'ik' ka' lære' og fisk' fra skolebænk'n'* (Fiskeskipper Jens) kan stå som en af havnens dominerende logikker og samtidig markere en diskrepans mellem generationerne.

På et andet niveau handler det om generelle målsætninger i og ved uddannelsessystemet, som de seneste årtier er blevet skærpet omkring standardiserede testresultater og øget pres på ungdoms- og videregående uddannelser. Foruden et ændret fokus på indholdssiden af uddannelse, betyder dette også at lokalsamfundets børn må transportere sig til områdets *'uddannelsescentrum'* for 10. klasse og ungdomsuddannelser. En form for symbolsk afvisning af lokalsamfundet; ikke nok med at de unge må brydes med familiære arveforhold, de må også helt konkret forlade lokalsamfundet i denne proces.

Om beskidte bukser, arv og erhverv:

Nogle skæringer i mit materiale

Afstanden mellem lokalsamfundet og uddannelsessystemet, den konkrete såvel som symbolske, markeres yderligere gennem rækker af mere eller mindre synlige opgør med lokale praktikker og logikker. Opgør som ikke mindst kommer til udtryk i de unges

strategier; afhængigt af deres kapitalsammensætninger og livshistorier forholder de sig til lokalsamfundet indenfor en bipolar referenceramme af enten forkastelse eller tilegnelse. Helt generelt er der en række markante forskelsmarkører mellem *'det lokale'* og uddannelsessystemet, hvor uddannelsessystemet qua de ændrede lokale erhvervsstrukturer i højere grad sidder på definitionsmagten. Det handler om sprog og grammatik; om at justere og korrigere for lokalsproglige fejl. Det handler om dialekt; om relationer mellem lokaldialekt og fremtidige jobmuligheder – jo stærkere dialekt, jo større risiko (og det tales frem som risiko) er der for at man må tage til takke med håndsarbejde og ikke åndsarbejde. Sidstnævnte tales frem som fordrende mindre eller ingen dialekt. Det handler om påklædning og hygiejne; om at klæder gør folk og at kedeldragter, olie og fisk, havet og havnen, ikke hører til i uddannelsessystemet. Det handler om transport; om at køre på knallert og scooter uden hjelm, købe bil straks man bliver 18 år. Det handler om arbejdsetik; om at tjene sine egne penge, at arbejde efter skole (og i ferierne) frem for at (blive betalt af forældrene for at) studere. Det handler om madvaner; om at uddannelsessystemet lancerer sundhed og økologi, hvor lokalsamfundet har præferencer for sovs og kartofler. Det handler om medievaneer; om at fokus skal flyttes fra lokale nyheder til nationale og internationale nyheder.

Disse forskelsmarkører, måske mere præcist symbolske grænsedragninger, udtrykker tilsammen en række forandringer i lokalsamfundets objektive forhold, der gradvist har og som fortsætter med at neutraliserer effekten ved de forskellige kategorier, præferencer, som ellers har sikret lokalsamfundets autonomi og gjort en vis modstand mod bestemte værdier mulige. Praktikker og logikker der historisk har været i overensstemmelse med lokalsamfundets klassifikatoriske skemaer og garanteret mobilitet og en relativ mængde symbolsk kapital devalueres, såfremt de nogensinde har været kurante, i mødet med velfærdsstatens centraliserede institutioner; ikke mindst uddannelsessystemet (Bourdieu 2008:186). Som Bourdieu viste i sine gamle studier af Béarn, så er åbningen af de rurale lokalsamfund udtryk for en ensretning af ikke kun det økonomiske marked, men også markedet for symbolske goder (Bourdieu 2008). Ensretninger som kan siges at gå hånd i hånd og som etablerer sig som uomgængelige referencepunkter.

Ser vi specielt på smag – på muligheden for at indløse ens kapitalsammensætning til en social kraft – bliver det tydeligt hvordan ensretningen af markedet for symbolske goder fordeler sig forskelligt på lokalsamfundets aktører, afhængigt af deres objektive og

subjektive tilknytning til havets og havnens eksistensformer. En pointe er i den forbindelse, at der indenfor det samme socioøkonomiske område, er stor variation i den modstand, de forskellige aktører yder mod ensretningen af det sociale rum.

Jeg vil her fremhæve tre områder der alle peger på det oplagte forhold, at aktørers objektive og subjektive tilknytning – relation til et område, ikke kan reduceres til et spørgsmål om alene økonomisk kapital, men må tolkes i relation til et virvar af historiske transmissioner og transformationer af kapitaler; altså hvordan den samlede kapital der knytter sig til en aktuel social position i lokalområdet, er udtryk for forskelle i og kampe om tilegnelse af kapital, der over generationer er videregivet fra forældre og af slægten gennem en opvækt under bestemte historiske og sociale betingelser (Bertaux 1997:65). De tre forhold, som udfoldes i det følgende er tilhørsforhold, køn og søskendeforhold.

Opsummerende er det netop ved empirisk at afprøve den teoretiske pointe, at sociale aktører er konstitueret i og i relation til det sociale rum og specifikke kapitalstrukturer og samtidig positioneret et fysisk sted i det sociale rum, som kan defineres qua dets relation til andre steder og afstanden mellem dem (Bourdieu 1999:124), at forskelle i dispositioner mellem positioner der er placeret relativt tæt på hinanden, også får at gøre med familiers erhvervshistorier og hvordan de har oplevet og overkommet konjunktursvingninger, en accelererende velfærdsstat, etc. Ikke kun ens position, men også vejen til ens position i det lokale hierarki spiller med andre ord en væsentlig rolle for, hvordan kapitaler arves og erhverves.

Specifikt i forhold til uddannelse bliver dette til et spørgsmål om hvilke uddannelsesstrategier der, i relation til den enkeltes objektive og subjektive tilknytning, er muligheder for (Bourdieu 1986 & Börjesson 2005).

1. område: Tilhørsforhold

Efter anden verdenskrig og særligt frem til og med 1970erne oplevede lokalsamfundet en betydelig immigration: fiskeriet havde sin storhedstid og sammen med de gode konjunkturer steg indbyggerantallet. Folk fra nær og fjern søgte at få sin andel i havets guld og netop guldgraverreferencer er udprægede i beskrivelser af hvordan lokalsamfundet fyldtes med lykkeriddere, med sejre og nederlag og hvordan lokalsamfundet var og i dag betragtes som et klondike. Til dette hører, at blive en del af lokalsamfundet og blive lokalsamfundet til del på mange måder har og havde med ens bedrifter på havet og havnen at gøre; man er først og fremmest arbejder. Det er imidlertid ikke ligegyldigt – eller lige gyldigt – hvor man

kommer fra. Det fremgår af mine studier, at omtaler af andre ofte sker med reference til deres oprindelsessted og som forklaringsramme for sociale og økonomiske 'nederlag' (men ikke sejre; disse begrundes med arbejdsevnen og –lysten og med personlige egenskaber som ærlighed, standhaftighed, handlekraftig, etc.). På den måde knytter det 'udenby'ske', for så vidt at det tildeles en betydning, an til lavere værdisatte forhold og marginaliserede positioner i lokalsamfundet.

De der komme udenbys fra, immigranterne, har heller ikke det samme forgrenede netværk og er derfor mindre mobile på et lokalt arbejdsmarked, hvor mange ansættelser er afhængige af fiskeriet, er af kortere varighed og hvor de fleste kender de fleste; det vil sige, hvor ens sociale kapital i høj grad er i og på spil i relation til ens indtægtsmuligheder. I et lokalsamfund som dette har familien, dens historie og relationer, til en vis grad erstattet statscertificerede diplomer og grader. Det betyder, at det at kende folk har indgået og til stadighed indgår som en omsættelig kapital, der, ikke mindst i nedgangstider, kan indløses til ansættelser og som derved stiller den enkelte bedre i det sociale hierarki.

Omvendt ser det ud til, at tilflyttere ikke på samme måde som nogle af de ældre familier, føler sig forpligtet på lokalsamfundet. Den lokale forankring som kendetegner et længerevarende tilhørsforhold, og som i mange tilfælde fungerer som et socialt (og økonomisk) sikkerhedsnet, stiller samtidig nogle mere eller mindre udtalte krav om loyalitet. De kampe som unge af det herskende uddannelsesparadigme skal kæmpe, når de som konsekvens heraf må forlade lokalsamfundet, fordeler sig således forskelligt afhængigt af deres familiers migrationshistorie.

Et andet område der angår tilhørsforhold har med erhvervshistorie og -position at gøre. Generelt hersker der et erhvervshierarki, hvor havet rangerer over havnen, som igen rangerer over de *siddende* erhverv (den administrative sektor, servicesektoren, omsorgs- og plejesektoren, etc.). Ærligt arbejde gøres med hænderne. Der er tale om et samfund hvor man historisk ikke gennem uddannelse har kunnet sikre sig en eftertragtet position; hvor hånden har rangeret, og til dels fortsat rangerer, over ånden. Som en pensioneret fisker udtrykker det i en kritik og mistænkeliggørelse af det manuelle arbejdes negation: '*deij hâr âldri hat' måge' bouser ou'* (de har aldrig haft beskidte bukser på). Logikker og praktikker af havet og havnen har således haft en dominerende position lokalt og parallelt med at disse har stået i opposition til skole og uddannelse, hvor børn af fiskeriets familier har kunne forklare deres manglende succes i skolen

med at den ikke var for dem, har de sikret en vis social mobilitet (Lars 47årig fisker: *det man ska' ku' for at vær' en go' fisker, det er der ingen skol' der ka' lære dej. Det lære du på hawe'*). Det er blandt unge af disse familier, at de største brydninger finder sted.

På et niveau handler det om at de unges nærmest uundgåelige *tilvalg* af uddannelse, er en afvisning af familiens, oftest særligt den fædrene, arv; en udfordring af familiens klasseidentitet og snigende markering af dens underordnede position i det sociale rum, der ikke længere kun omfatter *det lokale*. De praktikker og logikker der bringes ind via uddannelse, henter netop deres legitimitet i forhold udenfor lokalsamfundet; særligt i fortællinger om videnssamfundet og den dertilhørende devaluering af manuelt arbejde. På et andet niveau har det at gøre med, at dette *tilvalg* på mange måder, ud over at markere afslutningen på et livsværk, også symbolsk markerer afslutningen på en æra; lokalsamfundet kan ikke længere holde på sine unge, fordi havnen ikke længere er, hvad den har været.

Hos disse familier hersker der generelt et stærkt tilhørsforhold, en stærk lokal identitet, som afhængigt af bl.a. den enkelte families erhvervshistorie giver de unge bestemte kort på hånden. Er man barn af en familie med en lang og stolt tradition for fiskeriet, vil der generelt være større forventninger til at man forholder sig til en mulig fremtid i lokalsamfundet, end hvis man tilhører den store midtergruppe af familier, der har oplevet at gå fra havet til havnen (eller andre jobs) som resultat af erhvervsstrukturelle forhold. Blandt disse familier hersker en mere pragmatisk tilgang, hvor man bedre kan se perspektiverne i at forlade lokalsamfundet. Det er som om, at her skylder man ikke lokalsamfundet noget, på samme måde som de familier der har levet godt og stabilt af fiskeriet. Der hvor man imidlertid finder det stærkeste tilhørsforhold er blandt de familier der har været hårdest ramt af forandringer i fiskeriets erhvervsstrukturer. Det er familier, hvor de mandlige medlemmer har måtte bevæge sig fra havet til havnen og efterfølgende haft flere korterevarende ansættelser; familier hvor drømme om eget skib og succes på havet har brast; familier hvor kvinderne også har været beskæftiget i fiskeindustrien. Det ser ud til, at det er hos disse familier, der har oplevet usikkerhederne ved fiskerierhvervet og beskæftigelser som ufaglærte, at den lokale identitet er stærkest (og troen på uddannelse er mindst). Meget praktisk kan man anfører, da det er disse familier, der objektivt set vil have sværest ved at migrere. Det dialektiske forhold mellem objektiv virkelighed og aktørers forventnin-

ger og aspirationer, som er kendetegnende for habitus, fører også her til nogle klare fornemmelser for egne begrænsninger. Der er med andre ord en harmoni mellem de objektive muligheder og dét der anses for ønskeligt – eller realistisk, tænkeligt. Man gør en dyd ud af nødvendigheden (Wacquant 1996:34).

Det forholder sig anderledes med lokalsamfundets øvrige erhverv knyttet til den administrative sektor, servicesektoren, omsorgs- og plejesektoren, etc. Her hersker generelt en anden tro på uddannelse, dog ofte suppleret med håb om at deres børn bliver i eller omkring lokalsamfundet. For også her er familien vigtig og det lokale engagement stort (ikke mindst i idrætsforeninger). Men helt grundlæggende kan disse familier ikke se, hvordan et liv uden uddannelse skal kunne fungere, og hvis prisen er, at deres børn må flytte for at finde beskæftigelse, så må det være sådan.

2. område: Køn

Et andet forhold, der har med aktørers objektive og subjektive tilknytning til lokalområdet at gøre, er køn. Havet er for mænd – kun for mænd. Skibet er kvindefrit område for så vidt, at der til en kop kaffe eller når en klud skal svinges, kan gøres undtagelser. På havneområdet er det mere differentieret. Her er nogle områder mandedomineret, andre kvindedomineret. Historiske har kvinders indtog på arbejdsmarkedet – in casu havnen – fulgtes med opkomsten af en forarbejdnings- og forædlingsindustri. Som konsekvens af de øgede mængder landede fisk etableredes fra 1960'erne og frem en bred vifte af fiskeindustrier – fra afskæring af gælder, over håndfiletering, til mariner og røgning og produktion af fiskemel. Strukturelt set var kvindebeskæftigelserne placeret nederst i havnens såvel som det sociale hierarki. Kvinder der arbejdede på havnen, arbejdede der generelt af nød; enten fordi manden ikke kunne forsørge familien, eller fordi kvinden var uden mand, eller fordi både mand og kvinde var korttidsansatte.

At der i lokalsamfundet er færre unge mænd end unge kvinder, der får en ungdomsuddannelse, udtrykker på mange måder det forhold, at drenge i et mere eller mindre presserende omfang forholdes til havet og havnen; til logikker og praktikker der har sit historiske ophav indenfor fiskeriet. Piger forventes ikke, slet ikke, på samme måde at have med havnen at gøre. Det er sidste udvej og forbundet med en anden og skarpere social fordømmelse, end blandt drengene, som ikke må være bange for at få beskudte bukser. Ser man i den henseende på gennemsnitsalderen blandt havnens traditionelle kvindejob, så er

den et godt stykke over fyrre. Samtidig har man store problemer med at rekrutterer ny lokal arbejdskraft; dels fordi kun ganske få af de nye generationers piger kan arbejde i fiskeindustrien og dels fordi historien som kvindefag generelt udelukker mænd. Under alle omstændigheder så fordeler den objektive såvel som subjektive tilknytning til lokalområdet sig således forskelligt mellem kønnene (se også Rasmussen 2008 & Lamont 2000).

3. område: Søsken og placering i søskendeflok

Går man et skridt tættere på familierne og altså lænere ind bag de mere overordnede skitseringer som angivet ovenfor, så spiller aktørernes køn og placering i søskenderækken en helt central rolle i relation til, hvordan familiernes arbejds- og erhvervshistorier kan konverteres til specifikke uddannelsesstrategier. Hvordan lokale differentieringsprincipper værdisætter logikker og praktikker forskelligt, og i øvrigt har transformeret/reproduceret sig gennem generationer, er således også et spørgsmål om, hvem i en søskendeflok, der kan og har taget den kapitalbeholdning der er i og på spil i en familiearv på sine skuldre.

Den objektive og subjektive tilknytning til lokalsamfundet blandt førstefødte sønner af skipperfamilier har historisk været relativt stor. Et liv på havet har været forventet og mindre end skipper en social degradering. Gennem ejerskab af skibe og tilhørende navngivningspraktikker har man markeret sit familienavn og -relationer,⁵ og i videre forstand sit lokale tilhørsforhold. Det er familier der gennem deres erhvervshistorie og -præstationer besidder en position i den øvre del af det lokale hierarki. Til denne position hører en række dispositioner og forventninger til kommende generationer – især førstefødte sønner; om at overtage og videreføre de lokale præferencer og derigennem værne om familiens position i lokalsamfundet. Forandringer i fiskeriets strukturer betyder imidlertid at arven må erhverves gennem uddannelseskrævende sideerhverv til fiskeriet (som speditør, eksportør, shippingagent, etc.). Der er således ikke tale om en direkte transmission af logikker og praktikker fra den fædrene arv, men en konvertering af disse til andre erhverv, med den lokale tilknytning som generator og katalysator. Det er den lokale forankring og familiens position, der skal videreføres, snarere end erhvervet (og så længe det lugter af fisk...). Et godt familienavn giver netop mulighed for adgang til de relativt få job der er; muligheder

som samtidig rummer en vis forpligtigelse. Strukturelt set er der tale om at sønnen indtager en position i lokalsamfundet homolog til den faderen (og dennes fader) besad, men i et mikroperspektiv har vi at gøre med en væsentlig forskydning, pga. uddannelsesaspektet såvel som arbejdets indhold og strukturering. En teoretisk pointe her er, at objektive relationer jo netop ikke er selvstændige størrelser, der virker for sig selv, men størrelser som udelukkende består af agenter, der er orienteret af dispositioner, der genererer eller frembringer en handlen, der danner objektive relationer (Bourdieu 2007:97).

Hvad angår døtre og yngre sønner i disse familier, så er de generelt, forudsat at den førstefødte søn – eller andre har taget arven på sig, anderledes frie til at søge væk fra lokalsamfundet. Den knowhow omkring at administrere sit eget skib, have det endelige ansvar for besætningen og skibets overlevelse, konverteres til uddannelsesstrategier hos børnene, der sigter mod mellemlange, i få tilfælde længerevarende, uddannelser indenfor liberale erhverv indenfor handel og håndværk (drengene) og offentlige erhverv indenfor social og sundhedssektoren (pigerne). I det omfang at minimum én i søskendeflokken allerede har forpligtet sig på at blive i lokalsamfundet og reinvestere familie-kapitalerne, åbnes der op for brud med den lokale tilknytning; for uddannelsesstrategier der har sit afsæt i en fordelagtig position i lokalsamfundet, men som ikke nødvendigvis sigter på at vende tilbage til det. Samtidig med at deres lokale habituelle præferencer kan fungere som et værn mod de logikker og praktikker som gør skole og uddannelse, så markerer og garanterer de også en vis sikkerhed omkring egne dispositioner og fremtidige muligheder. Generelt gælder det for disse familier, at de har en vis tro på uddannelse; på at det kan hjælpe til og i nogen grad er en forudsætning for opretholdelsen af familie-kapitalerne. Selvom den gennemgående opfattelse stadig er, at man ikke kan lære at fiske på en skolebænk, så har man accepteret udviklingen indenfor erhvervet, som entydigt går i retning af, netop, skolebænken.

Ser vi på familier hvor erhvervshistorierne har indeholdt bevægelser fra havet til havnen forårsaget af konkurs/ophugning, et højt antal af korte ansættelser og dertilhørende afskedigelser og hvor mødre ofte også har arbejdet i fiskeindustrien, så stiller det sig noget anderledes med den objektive såvel som subjektive tilknytning. Forældrenes og familiens mere marginale position på det lokale arbejdsmarked og i det lokale hierarki – noget man kan se strukturelt og i mulige og anvendte strategier, men ikke i aktørernes udsagn, hvor alle er lige og ingen er mere værd end

⁵ Som en del af min afhandling er jeg i færd med at undersøge hvordan disse navngivningspraktikker har forandret sig i takt med at fiskeriet har ændret karakter i retning af færre men større enheder.

andre (nogle, *åndsarbejderne* og de storsnudede byboere, er dog generelt rangeret lavere) – kommer til udtryk i en mere *defensiv* holdning til skole og uddannelse. Den underordnede position udenfor skole- og uddannelsessystemet går igen indenfor og som børn af familier, hvor skole og uddannelse generelt konnoterer dårlige minder og *'spild af tid'*, er der i udgangspunktet ikke den store forståelse for og tillid til dette. Mønstrer med at det oftest er den førstefødte søn der tager den fædre arv på sig, går igen her, om end jeg også har mødt familier, hvor det er den ældste datter, der anerkender faderens og familiens kampe for at klare sig på havet og havnen, ved at kæmpe tilsvarende kampe; dels gennem en markant fastholdelse af lokale praktikker og logikker, dels ved at understrege, at man ikke kunne finde på at forlade lokalsamfundet. Hos drengebørnene er afvisningen af skole og uddannelse mere markant og fremhævet gennem markeringer af lokale smagspræferencer og ikke mindst en strategi om at rigtigt arbejde er *'beskidt'* arbejde. Især gælder det, at arbejde er vigtigere end skole. Således starter man tidligt på at arbejde ved siden af skolen og det er vigtigt at man selv tjener sine penge. Dette bliver også tydeligt i måden disse drenge konkret møder skole og uddannelse; blandt andet i deres påklædning, der ofte er praktisk og refererer til livet udenfor institutionen, såvel som i deres dialekt, sprogbrug og orienteringer, der også tydeligt refererer til et andet liv end det i uddannelsessystemet. Mange af de *'mandeideal'* jeg har observeret på havet og havnen går således igen blandt disse drenge, som symbolske afvisninger af hele eller dele af uddannelsessystemet.

Pigerne af disse familier yder også en vis modstand mod uddannelse, om end der her er tale om, at de i højere grad tilskyndes at tage en uddannelse. Dette skyldes blandt andet et generelt tættere forhold til moderen, der ikke ønsker for sine børn, at de skal havne i fiskeindustrien. Værdien og betydningen af manuelt arbejde har således en forskellig fordelingsstruktur afhængigt af køn – og position i søskenderækken. Familiearven konverteres således hos pigerne til uddannelsesstrategier i retning af kortere uddannelser indenfor især omsorgssektoren. Uddannelser som ikke er for bogligt krævende al den stund at de, som en pige selv formulerer det, *'ikke er til bøger og stille-sidning'*. Det skal også nævnes, at tidlig familiestiftelse, tidligt moderskab, ser ud til at fungerer som et alternativ til en potentielt uoverskuelig arbejds- og uddannelsessituation (se bl.a. Faber 2008 & Skilbrei 2003).

Børn af familier der immigrerede til lokalsamfundet i løbet af 60'erne og 70'erne, under fiskeriets højkonjunkturer, synes også at have en anden både ob-

jektiv og subjektiv tilknytning. Dels har de ofte en mere spredt familie og er altså ikke ligeså lokalt for-grenet som andre af lokalsamfundets familier. Dels er de i mere eller mindre udtalt grad tilflyttere og går ikke, som andre af lokalsamfundets familier, igen i lokalsamfundets historie; deres navn er ikke lokalt tilknyttet – til eksempelvis redningsflåden, politiske positioner, etc. Selvom mange har etableret sig og giftet sig på tværs af oprindelsessted, så er der her ikke den samme opmærksomhed på lokalsamfundets situation og fremtid. Den omsorg er snarere forbeholdt hjemstavnen – der hvor familien kommer fra. Endvidere forbindes mange af lokalområdets tilflyttere, med bestemte vaner og særpræg, som ikke er de samme som de *indfødtes*. Der er imidlertid ikke nogen entydig inddeling og tildeling af pladser i det sociale hierarki. Nogle tilflyttere har haft succes andre ikke, men generelt gælder det, at disse familier historisk har haft svært ved at veksle deres kapitalsammensætning til en social kraft. Dette ser ud til at spille en betydelig rolle for disse unges uddannelsesstrategier. Idet de ikke er strukturelt eller mentalt forpligtet på at blive i lokalsamfundet, som lokalsamfundets bevarere og vogtere, finder de, selvfølgelig i relation til deres position i lokalsamfundet, det i nogen grad lettere at tage uddannelsessystemets værdier til sig. Dette er ikke lig med, at disse unge klarer sig bedre end de *indfødte* hvad angår uddannelse og det at flytte fra lokalsamfundet. Snarere er der tale om en måde at positionere sig på indenfor lokalsamfundet i relation til sine jævnaldrende højere oppe i det sociale hierarki, som har nogle andre og mere legitime præferencer.

Et ord om homologi

Muligheden for unge for at møde og konvertere deres kapitalsammensætninger til den tiltrækningskraft som ungdomsuddannelser med tiden har fået, har altså helt overvejende at gøre med hvordan og hvor selvfølgelig familier er i stand til og har været i stand til, at overfører kapitaler fra generation til generation under skiftende omstændigheder.

Gennemgående for mange familier i lokalsamfundet er – og dette er vel hovedårsagen til diskrepansen mellem mange unges habitus og uddannelsessystemets habitus – at familiernes kollektive erfaringer med uddannelsessystemet over tid har mindsket deres praktiske sans for manuelt arbejde. Med tiden har disse familier mistet en del af deres klasse-sikkerhed; hvad Beaud og Pialoux omtaler som en fornemmelse af et tværgenerationelt klasstillørsforhold (2001: 335). Et tab som bl.a. har at gøre med uddannelsessystemets strukturelle forankring i og promovning af verdenen udenfor lokalområdet; dvs. nye sæt af vær-

dier og præferencer som udfordrer og er med til at destabilisere den 'oprindelige' bankbeholdning af familiekapitaler. Som når især fædre i flere familier har svært ved at forstå og forklare hvilke uddannelser deres børn er i færd med at tage og i samme moment betoner en undren over, hvad det er de store byer har at tilbyde.

En ambition i denne artikel og i mit bidrag til *Distinction*-konferencen var og er, at stille skarpt på de facetter der gemmer sig bag og samtidig pege på, hvordan næsten ens positioner rummer helt forskellige opgør og kampe. Min interesse for at arbejde med en triangulering af observationer af lokale erhverv og uddannelse, historisk/statistisk materiale om lokale (og nationale) erhvervs- og uddannelsesforhold og socialbiografier, bunder i en nysgerrighed efter at undersøge netop det forhold, at selvom der kan fremanalyseres en strukturel homologi mellem forskellige positioner på samme felt over tid eller på forskellige felter i samme tid, så er de dispositioner og perceptionsmatricer agenterne positionerer sig ud fra og i forhold til forskellige. Det er ved at se på det lokale forhold, historisk og aktuelt, mellem udbud på og efterspørgsel af logikker og praktikker, at jeg får øje på, hvordan den relative værdi af uddannelse over tid ændrer karakter og dermed også de strategier, der er anvendelige (herunder også tilgængelige) for at klare sig i uddannelsessystemet. Foretager man eksempelvis en beregning af sandsynligheden for at unge i mit lokalområde gennemførte en ungdomsuddannelse på et givent tidspunkt ($t=1996$), vil man her finde frem til en fordeling blandt de forskellige socialkategoriers børn. Foretager man en tilsvarende undersøgelse på et andet givent tidspunkt ($t=2011$), vil man med overvejende sandsynlighed genfinde en struktur, der er homolog med tidspunktet: $t=1996$ (Bourdieu 1997:206). De absolutte værdier vil være vokset, men den måde det samlede materiale vil fordele sig på, vil sandsynligvis ikke have forandret sig betydeligt. Men en sådan homologi er helt afgørende ikke noget mekanisk fænomen, men derimod det samlede produkt af en masse små individuelle positionskampe; med andre ord slutresultatet af den eller de konkurrencer, der indebærer en anerkendelse af de indsatser, der står på spil (Bourdieu 2007:110). Homologibegrebet lægger i min optik op til en opmærksomhed på, for at man ikke havner i en mekanisk reproduktionslogik, at der så at sige, bag enhver position gemmer sig en aktør, der agerer på de objektive livsvilkår, der omfatter hende.

Afslutning

De unge mennesker jeg primært beskæftiger mig med møder et uddannelsessystem som ikke har nogen ud-

bredt interesse i rural/lokal smag; i lokalsamfundets praktikker og logikker – snarere tværtimod. Lidt karikeret kan man sige, at det danske uddannelsessystem først og fremmest er middelklassens (Brinkkjær 2007:324); fra mit perspektiv den urbane middelklasse. Smag – og dermed sociale positioner - bliver således over generationer i stigende grad et spørgsmål om relationer til forhold udenfor lokalsamfundet; et spørgsmål om en stigende bevidsthed omkring forhold der karakteriseres og opleves som urbane og centraliserede.

På samme tid oplever lokalsamfundets unge i forskellig grad en mental, social og praktisk kløft mellem dem og deres forældre/familier; en kløft som er skabt og gradvist udvidet i relation til arbejdspladsen (havet/havnen), uddannelsessystemet, autoriteter, etc. Ikke nok med at beskæftigelsen og indtægten på havet og havnen for hovedparten har været stærkt faldende over de sidste årtier, så har disse fald ikke kun muliggjort sammenligninger med eksterne logikker og praktikker, men også i en vis grad gjort dem socialt acceptable. Standpunktet 'at fremtiden arbejder imod lokalsamfundet' er blevet legitimt og dette synes umiddelbart at fungere til fordel for urbane måder at leve på – ikke mindst gennem at udfordre relationen mellem manuelt arbejde og indkomst/status.⁶ Der sker med andre ord en gradvis erodering af værdien af, hvad Skilbrei kategoriserer som den 'anstændige arbejdsomhed' i betydningen det seje og fysisk hårde arbejde. Dette til fordel for den 'uanstændigt arbejdsomme' middelklassens uddannelsestunge logikker og praktikker (Skilbrei 2003:129).

Idet skole/uddannelse med tiden betragtes som den eneste institution der er i stand til at producere de evner, som det økonomiske og symbolske marked med accelererende hast efterspørger – mestringer af en bestemt udgave af dansk, matematik, historie, IT, etc. – svækkes den modstand man tidligere fra lokalt hold var i stand til at aktivere mod skole og skolastiske værdier; dette gælder overordnet set for lokalsamfundet, såvel som hos de enkelte familier.

Selvom disse modstande svækkes, finder en betragtelig del af lokalsamfundets unge sig uden anvendelige strategier til uddannelsessystemets praktikker og logikker. På den måde er og bliver adgangen til skolens/uddannelsessystemets værdier stadig og helt fundamentalt et spørgsmål om fastholdelse eller for-

⁶ Her kunne det være relevant med Staf Callewaerts ord at påpege den pointe, at '*Den økonomiske og sociale situation former folks erfaring, via folks måde subjektivt at opfatte deres kollektive og objektive fremtid. Det er den objektive situation, der bestemmer folks måde at opfatte deres fremtid, hvilket giver form til hele deres erfaring, og som til sidst slår sig ned i deres dispositioner for økonomisk og politisk handlen*' (Callewaert 1992:31).

kastelse af de værdier der er konstituerende for de lokale smagspræferencer.

Sune Jon Hansen

Ph.d.-stipendiat, Institut for Medier, Erkendelse og Formidling, Afdeling for Pædagogik, Københavns Universitet

Abstract

This article focuses on the challenges youngsters of a rural community have to confront when changes in the structures of industry on the one hand and the enlargement of the welfare state, on the other, cause a need of or demand for post secondary education. Attention will especially be paid to how these changes, by way of reproductions and transformations of practices and rationalities, manifest themselves on a level of agency: What are the educational strategies and possibilities of migration and mobility and how does these strategies and possibilities differ in relation to a variety of circumstances? The article analyses, on the basis of an ethnographic fieldwork carried out in a small rural community in Denmark, how a great number of youngster find themselves in a contradictory social position feeling simultaneously akin to their parents/families and the social structure of the community and wholly different from them and that.

Keywords

Social mobility, strategies, distinctions, locality, education

Referencer

Beaud, Stéphane & Pialoux, Michel 2001: *Between 'Mate' and 'Scab' – the contradictory inheritance of French workers in the postfordist factory*. *Ethnography*, Vol. 2(3): 323-355. London, SAGE Publications.

Bertaux, Daniel et al. 1997: *Pathways to Social Class – A Qualitative Approach to Social Mobility*. Oxford, Clarendon Press.

_____. 2005: *Between generations: Family, Models, Myths and Memories*. New Jersey, Transaction Publishers.

Bourdieu, Pierre 1962: *The Algerians*. Boston, MA: Harvard University Press.

_____. 1977: *Algeria 1960*. Cambridge: Cambridge University Press and Paris: Editions de la Maison des Science de l'Homme.

_____. 1984: *Distinction – A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard College and Routledge.

_____. 1986: *From Rules to Strategies in Cultural Anthropology*, vol. 1, No. 1. Blackwell Publishing.

_____. 1994: *In Other Words*. California, Stanford University Press.

_____. 1997: *Haute couture og finkultur i Men hvem skabte skabene? – interviews og forelæsninger*. Akademiske Forlag, 1997 (/1980).

_____. 1999: *Weight of the World – Social Suffering in Contemporary Society*. Stanford University Press.

_____. 2000: *Making the Economic Habitus: Algerian Workers Revisited*. *Ethnography*; 1:17. Sage Publications.

_____. 2007: *Den praktiske sans*. København, Hans Reitzels Forlag.

_____. 2008: *Bachelors Ball*. Cambridge, Polity Press.

Börjesson, Mikael 2005: *Transnationella Utbildningsstrategier*. Lund, SEC Research Reports 37, Nov.

Brinckjær, Ulf 2007: *Det arvede og det erhvervede – Har du lyst og evner til uddannelse* i Andersen/Ellegaard/Muschinsky: *Klassisk og moderne Pædagogisk teori*. København, Hans Reitzels Forlag.

Callewaert, Staf 1992: *Kultur, Pædagogik og Videnskab – Om Pierre Bourdieus habitusbegreb og praktikteori*. København, Akademisk Forlag.

Faber, Stine T. 2008: *På jagt efter klasse*. Ph.d.-afhandling. Institut for Sociologi, Socialt arbejde og Organisation, Ålborg Universitet.

Lamont, Michelle 2000: *The Dignity of Working Men. Morality and the Boundaries of Race, Class and Immigration*. New York, Russell Sage Foundation.

Löfgren, Orvar 1977: *Fångstmän i industrisamhället*. Lund, Bröderna Ekstrands Tryckeri AB.

Rasmussen, Ole R.: 2008: *The Demographic Challenge to the Nordic Countries*. Nordregio.

Skilbrei, May-len 2003: *Dette er jo bare et husmorjobb. Ufaglærte kvinder i arbejdslivet*. Rapport 17/03. Oslo:NOVA.

Wacquant, Loïc 1996: *Struktur og logik i Bourdieus sociologi* i Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc J.D.: *Refleksiv sociologi – mål og midler*. København, Hans Reitzels Forlag.

_____. 2004: *Body and Soul. Notebooks of an Apprentice Boxer*. Oxford University Press.

_____. 2008: *Urban Outcasts – A comparative sociology of advanced Marginality*. Cambridge, Polity Press.

_____. 2009: *Habitus as Topic and Tool: Reflections on Becoming a Fighter*. I *Ethnographies Revisited*, eds. William Shaffir, Antony Puddephatt & Stephen Kleinknecht. Routledge, New York.

Weber, Max 2003: *Sociologiske grundbegreber – fra Wirtschaft und Gesellschaft, Erster Teil* i Andersen, Bruun & Kaspersen (red.): *Max Weber – uvalgte tekster bind 2*. København, Hans Reitzels Forlag.